

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

จากการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ได้ส่งผลกระทบต่อทั้งเชิงบวกและลบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในประเทศเป็นอย่างมาก

ในด้านเศรษฐกิจ ประเทศไทยได้ผ่านยุคเศรษฐกิจรุ่งเรือง แต่ขาดความมั่นคงทางรากฐานของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ จนกระทั่งเข้าสู่ช่วงถดถอยอย่างรุนแรงในปัจจุบัน ส่งผลกระทบต่อสถานภาพความเป็นอยู่ของประชาชนเป็นอย่างมาก

ในด้านสังคม กระแสวัตถุนิยมได้ซึมซาบเข้าสู่ทุกชนชั้นทางสังคม ก่อให้เกิดการแข่งขันที่รุนแรง เกิดปัญหาต่างๆ ตามมามากมายทั้งปัญหาชุมชนเมือง อาชญากรรม โสเภณี เป็นต้น

ในด้านการเมือง การเมืองไทยเข้าสู่ช่วงการปฏิรูปอย่างชัดเจน เพื่อสร้างเสริมระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริงให้เกิดขึ้น เช่น การพยายามผลักดันให้มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ขึ้น เปิดโอกาสให้ประชาชนของประเทศได้มีโอกาสมีส่วนร่วมตัดสินใจในปัญหาของประเทศมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่า มิติทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม ไม่สามารถแบ่งแยกออกจากกันได้ เนื่องจากทุกมติดังกล่าวมีความสัมพันธ์กันและส่งผลกระทบต่อซึ่งกันและกันนั่นเอง

ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว แนวความคิดเรื่องประชาสังคม (civil society) ได้เข้ามามีบทบาทในฐานะทางออกของปัญหาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการ

เมือง โดย ชวรงค์ ลิมป์ปัทมปาณี ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า หากสังคมใดที่การรวมตัวของประชาชนมีความเข้มแข็งและสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศหรือกำหนดนโยบายสำคัญๆ แล้ว สังคมนั้นก็จะได้รับการพัฒนาไปในทิศทางที่ถูกต้อง ยั่งยืนและตอบสนองความต้องการของคนส่วนใหญ่ในสังคมได้

ในสังคมประชาธิปไตยนั้น สื่อมวลชนนับเป็นพลังทางสังคมมีความสำคัญยิ่งในฐานะเป็นกลไกการสื่อสารทางการเมืองที่สะท้อนปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐและประชาชน โดย รมย์มาศ ไบร่า (2540) ได้กล่าวถึงในเรื่องนี้ว่าเป็นช่องทางที่เอื้อให้เกิดการสื่อสารสองทาง คือ การสื่อสารจากฝ่ายปกครองของรัฐไปยังประชาชนและจากประชาชนไปสู่ฝ่ายปกครองเพื่อความเข้าใจที่ตรงกัน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของการสื่อสารของสังคมประชาธิปไตย

โดยเฉพาะอย่างยิ่งมิติทางด้านการเมือง เป็นมิติที่สื่อมวลชนมีบทบาทอย่างยิ่งในการผลักดัน สนับสนุนหรือคัดค้าน เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนของนโยบายต่างๆ ในมิติอื่นๆ ทั้ง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ อันจะเป็นการรักษาความเป็นบูรณาการทางสังคมไว้ได้นั่นเอง

กาญจนา แก้วเทพ (2541) กล่าวถึงว่าในแต่ละประเทศว่าจะมีการมอบหมายบทบาทของสื่อมวลชนในการธำรงรักษาวัฒนธรรมทางการเมืองที่แตกต่างกันออกไป ภาพรวมของบทบาทสื่อมวลชนที่ถูกมอบหมายสามารถประมวลได้ดังนี้

1. สื่อมวลชนมีหน้าที่สร้างความชอบธรรมให้แก่ผู้มีอำนาจ
2. สื่อมวลชนมีหน้าที่ให้คำอธิบายหรือทำการเชื่อมโยงเหตุการณ์ต่างๆ แล้วตีความให้สาธารณชนรับรู้ (political articulation) เช่นการวิเคราะห์เหตุการณ์ทางการเมืองว่า ความไม่เชื่อมั่นของนักลงทุนต่างชาติเกิดเนื่องมาจากความไม่มีเสถียรภาพของรัฐบาล
3. สื่อมวลชนมีหน้าที่เคลื่อนไหวมวลความร่วมมือจากมวลชนในการแก้ไขเปลี่ยนแปลงทางการเมือง (mobilization) ตัวอย่างเช่น เปิดคอลัมน์แสดงประชามติหรือตะขบสอบถามว่า สมควรที่จะมีการแก้ไขรัฐธรรมนูญหรือไม่ อย่างไร
4. สื่อมวลชนมีหน้าที่จัดการกับความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้น (conflict management) เช่น รายการโทรทัศน์ที่จัดให้หัวหน้ารัฐบาลและฝ่ายค้านมาอภิปรายกัน

5. สื่อมวลชนมีหน้าที่กำหนดวาระประเด็นสำคัญๆ ทางการเมืองที่เกิดขึ้น (agenda setter) ทั้งนี้เพื่อเรียกร้องความสนใจจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องให้จัดการกับประเด็นทางการเมืองดังกล่าว

6. สื่อมวลชนทำหน้าที่เป็นเสมือนนายทวารประตู (gate keeper) ที่จะพิจารณาเลือกสรรว่าความต้องการทางการเมืองคืออะไร ของคนกลุ่มใด อันควรนำไปเผยแพร่ อันใดสมควรที่จะเก็บนิ่งเฉยไว้

Schramm (1957) ได้กล่าวถึงบทบาทของสื่อมวลชนโดยทั่วไปว่า มีดังต่อไปนี้

1. รายงานข่าวความเคลื่อนไหวของเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม
2. เป็นสื่อกลางในการเสนอข้อโต้แย้งเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมและช่วยให้ประชาชนมีมติร่วมกัน

3. ให้ความรู้และถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคมไปสู่สมาชิกใหม่
4. ให้ความบันเทิงแก่ประชาชน
5. ให้บริการทางธุรกิจและการโฆษณา

Rucher (1968) เห็นว่าหนังสือพิมพ์มีหน้าที่ต่อสังคม ดังนี้

1. ทำหน้าที่แถลงการณ์ โดยเสนอข้อเท็จจริงต่างๆ ที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน

2. ให้สาระสำคัญของข่าวสาร

3. สร้างประสามติโดยการกระตุ้นให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นลงในหนังสือพิมพ์

4. เผยแพร่ชุมชนของตนต่อโลกภายนอก ซึ่งให้เห็นถึงข้อบกพร่อง ข้อควรแก้ไขของชุมชน

5. ป้องกันและเหนี่ยวรั้งการกระทำที่ผิดจากวิถีทางประชาธิปไตย

6. ให้การศึกษาแก่ผู้อ่านในด้านต่างๆ ด้วยการให้ความรู้

ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าหน้าที่ประการสำคัญอีกประการหนึ่งของสื่อมวลชนนอกเหนือจากการทำหน้าที่รายงานสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว ก็คือ การกระตุ้นเร้า (mobilization) ให้ประชาชนเกิดความร่วมมือกันแก้ไขปัญหาผ่านการผลักดันในมิติด้านการเมือง เพื่อให้ฝ่ายปกครองหันมาใส่ใจในเสียงเรียกร้องของคนส่วนใหญ่ในสังคม ซึ่งประชาชนเป็นผู้ส่งสารไปยังฝ่ายปกครองโดยผ่านช่องทางสื่อต่างๆ ตามกระบวนการสื่อสาร

ปัจจุบันจะเห็นได้ว่าสื่อประเภทต่างๆ นั้นคือวิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ ได้จัดพื้นที่ของตนเอาไว้ให้ประชาชนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น เพื่อสะท้อนให้เห็นความต้องการ ความเดือดร้อน และปัญหาต่างๆ ของคนส่วนหนึ่งในสังคม เช่น คอลัมน์ "ออดเทอร์โบ" ในหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ที่นำเอาจดหมายร้องทุกข์ จดหมายแสดงทัศนคติเห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วย ต่อประเด็นต่างๆ มาตีพิมพ์ เพื่อเป็นเวทีแสดงความคิดเห็นถ่ายทอดสู่สาธารณชน รายการวิทยุหลายรายการเปิดโอกาสให้ประชาชนผู้รับฟัง แสดงความคิดเห็นต่อประเด็นที่กำลังเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ในสังคมออกอากาศสดได้ รวมทั้งรายการโทรทัศน์ทุกช่องจะมีพื้นที่สำหรับรายการประเภทสนทนา เชิญผู้ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นนั้นๆ มาพูดคุย เพื่อหาข้อสรุปและรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนที่โทรศัพท์เข้ามาแจ้งรายการเป็นประจำ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสื่อต่างๆ จะได้เปิดโอกาสให้กับประชาชนได้มีโอกาสเป็นผู้ส่งสารแล้ว แต่กลับพบว่า บางปัญหาที่ได้รับการพูดคุย ถกเถียงกันผ่านสื่อต่างๆ ไปนั้น บางครั้งก็ได้รับการตอบรับแก้ไขเป็นอย่างดีจากผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้อง แต่บางกรณีกลับได้รับการเมินเฉยจากผู้มีอำนาจในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ทั้งนี้เนื่องจากยังไม่เคยมีสื่อประเภทใดเลยได้ทำหน้าที่เคลื่อนไหวระดมความร่วมมือจากมวลชนส่งผ่านไปยังฝ่ายปกครองอย่างเป็นระบบที่แท้จริง เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก้ไขทางการเมือง จนนำไปสู่กระบวนการผลักดันให้เข้าไปสู่การแก้ไขปัญหา ทั้งมิติทางเศรษฐกิจ มิติสังคมหรือแม้แต่ทางการเมืองเองได้เลย

ทั้งนี้แม้สื่อมวลชนจะได้เปิดโอกาสให้ประชาชนได้ใช้พื้นที่ของสื่อก็จริง แต่เป็นเพียงการสะท้อนความรู้สึกในเบื้องต้นที่เรียกว่า "ความคิดเห็น" (opinion) อันเป็นผลสืบเนื่องจากความรู้ ความเข้าใจที่มีต่อประเด็นหนึ่งในสถานการณ์หนึ่งๆ และได้แสดงปฏิกิริยาต่อประเด็นเหล่านั้นในสังคมอันเป็นเพียงการรวบรวมความคิดเห็นอย่างง่ายและกว้างๆ เท่านั้น ทั้งนี้ความคิดเห็นเป็นเพียงการตัดสินใจที่เป็นผลรวมผ่านการชั่งน้ำหนักทัศนคติต่างๆ ที่มีต่อประเด็นต่างๆ และการรับรู้ความคิดเห็นของผู้อื่น

Vincent Price และ Donald F. Roberts กล่าวว่า ความคิดเห็นมีการพัฒนาไปเรื่อยๆ เป็นผลผลิตของกิจกรรมมากมายไม่ว่าจะเป็นการอภิปรายภายใน (เช่นการสื่อสารภายในบุคคล) หรือการอภิปรายภายนอก (เช่นการสื่อสารมหาชนหรือในสังคม) กระบวนการก่อตัวของความคิดเห็นส่วนบุคคลมีพื้นฐานมาจากประสบการณ์เรียนรู้ เราเรียนรู้จากการถกเถียงส่วนตัว จากการคิดเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ จากข่าวสารในสื่อที่เราเจอ เราคิดว่าตอนนี้ประเด็น

ใดเป็นที่พูดถึงกัน และคนทั่วไปพูดถึงเรื่องนั้นว่าอย่างไร และเราเองต้องมีปฏิกิริยาต่อเรื่องนั้นอย่างไรจึงจะเหมาะสม

ดังนั้น **ความคิดเห็น** ที่ได้เราจากการแสดงผ่านสื่อต่างๆ จึงสามารถเรียกได้ว่าเป็นเพียงปฏิกิริยาในระดับปัจเจกบุคคล (individual – level opinion) เท่านั้น

แม้กระนั้น **ความคิดเห็น** ที่เราได้รับ ยังสามารถที่จะพัฒนาเป็นความคิดเห็นในระดับที่ได้รับการพัฒนาและยอมรับมากกว่า เพราะอย่างน้อยความคิดเห็นที่เราได้รับผ่านสื่อ นั้นเป็นความคิดเห็นในระดับที่ได้รับการเปิดเผยออกมาภายนอกแล้ว แต่ทว่าความคิดเห็นดังกล่าวยังคงสามารถเปลี่ยนแปลงได้อีกเสมอ เพราะเราไม่สามารถยืนยันได้ว่าความคิดเห็นส่วนตัวเหล่านั้นเป็นความคิดเห็นที่ได้รับการจัดระเบียบและพัฒนาแล้วอย่างชัดเจน ซึ่งนั่นหมายถึงอาจจะยังเปลี่ยนแปลงได้เสมอตามไปบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไป หรืออาจแตกต่างกันไปตามกลุ่มต่างๆ ในสังคมก็เป็นได้

แต่หากความคิดเห็นของบุคคลเหล่านี้ได้รับการรวบรวมและออกแบบใหม่ มากกว่าการเป็นเพียงสรุปรวบรวมความคิดเห็นในระดับบุคคล (individual – level opinion) ที่แสดงออกผ่านสื่อมวลชนเช่นปัจจุบันนี้เท่านั้น ทั้งนี้เมื่อประเด็นที่เป็นที่พูดถึงในสังคมได้รับการอภิปราย ถกเถียง ผ่านการประนีประนอม ยอมรับอย่างกว้างขวางในหมู่คนที่ใหญ่ขึ้น ตั้งแต่ระดับกลุ่ม (group – level opinion) เช่น กลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคมต่างๆ สู่อันดับองค์กรต่างๆ (organizational – level opinion) ไปจนกระทั่งได้ข้อสรุปในระดับสูงสุดคือระดับสังคม (societal – level opinion) เมื่อนั้นข้อสรุปของความคิดเห็นดังกล่าว จะกลายเป็นความคิดเห็นที่ได้รับการพัฒนาจนกลายเป็น “สาธารณมติ” (public opinion) ในที่สุด และจะมีพลังมากขึ้นในการผลักดันให้ผู้ปกครองหันมามองข้อเรียกร้องของประชาชน เป็นทางเลือกเพื่อแก้ไขปัญหาต่อไป

Cooley (1909) ได้ให้นิยาม สาธารณมติ หรือ มติมหาชน ว่าไม่ใช่เพียงการรวบรวมความคิดเห็นของแต่ละบุคคลเท่านั้น แต่หมายถึงการสรุปความเห็นในระดับองค์กร และการประสานผลผลิตผลทางด้านการศึกษาและอิทธิพลที่มีต่อกันและกันด้วย

ในขณะที่สื่อมวลชนเองมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อ กระบวนการจัดรูปแบบสาธารณมติ (public opinion formation process) เพราะสื่อมวลชนคือสิ่งที่อยู่ระหว่าง ผู้แสดงบทบาททางการเมืองและกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ

Price and Robert (1987) ได้กล่าวว่า สื่อมวลชนเองจะมีบทบาทในสองลักษณะที่เกี่ยวกับกระบวนการสร้างมติมหาชน นั่นคือ

1. การทำหน้าที่รายงาน จัดการนำเสนอเหตุการณ์สำคัญ บทบาททางการเมืองทั้งในรูปแบบของการรายงาน และการแสดงความเห็นต่างๆ
2. ทำหน้าที่เป็นผู้รวบรวมความคิดเห็น (polltaker) คือ รวบรวมปฏิกิริยาก่อตัวที่องค์กรสาธารณะตอบสนองต่อประเด็น โดยผ่านทางสื่อ (ส่วนมากมักเป็นการสัมภาษณ์คนบนถนน หรือจดหมายถึงบรรณาธิการ เป็นต้น)

แม้สื่อมวลชนในปัจจุบันจะได้จัดพื้นที่เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นได้ แต่ทว่าเป็นที่สังเกตเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ไม่มีสื่อประเภทใดเลยที่ทำหน้าที่ในกระบวนการสร้างความเป็นสาธารณมติ (public opinion) อย่างแท้จริง รูปแบบรายการยังเป็นเพียงการเปิดโอกาสสำหรับการแสดงความคิดเห็นเบื้องต้นของผู้ชมหรือผู้ฟังเท่านั้น มิได้นำความคิดเห็นเหล่านั้นไปสู่การถกเถียง อภิปราย หาข้อสรุปในระดับที่พัฒนาไปสู่กลุ่ม องค์กรและสังคม เพื่อผลักดันให้ฝ่ายปกครองยอมรับมติมหาชนนั้นเป็นทางเลือกในการปรับเปลี่ยนนโยบายให้สอดคล้องกับความต้องการของมหาชนในที่สุด

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงจะทำการตรวจสอบกระบวนการสาธารณมติในสื่อมวลชนของไทยว่าเป็นอย่างไร สื่อมวลชนไทยมีบทบาทอย่างไรในกระบวนการสาธารณมติ รวมทั้งปัจจัยอะไรที่ทำให้เกิดกระบวนการสาธารณมติของสื่อมวลชนไทย

1.2 ปัญหานำการวิจัย

1. กระบวนการสร้างสาธารณมติในสื่อมวลชนไทยเป็นอย่างไร
2. สื่อมวลชนมีบทบาทอย่างไรในการยกระดับและกลั่นกรองความคิดเห็นของประชาชนที่ แสดงผ่านสื่อมวลชน ไปสู่ระดับความเป็นสาธารณมติ
3. อะไรเป็นปัจจัยสำคัญต่อกระบวนการสร้างสาธารณมติของสื่อมวลชนไทย

1.3 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างสาธารณมติในสื่อมวลชนไทย
2. เพื่อศึกษาอิทธิพลของสื่อมวลชนไทยที่มีต่อกระบวนการสร้างสาธารณมติ

1.4 ข้อเสนอพื้นฐานการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยตั้งข้อสันนิษฐานเบื้องต้นว่า ในกระบวนการสร้างสาธารณมติ สื่อมวลชนจะทำหน้าที่สองประการนั่นคือการทำหน้าที่รายงาน (report) ทั้งเหตุการณ์และบทบาทของฝ่ายปกครอง รวมทั้งการทำหน้าที่รวบรวมความคิดเห็น (polltaker) จากสาธารณชนที่มีต่อประเด็นนั้นๆ เพื่อนำเสนอต่อฝ่ายปกครอง อันเป็นกระบวนการสร้างสาธารณมติที่สมบูรณ์ แต่ทว่าสื่อมวลชนไทยยังไม่มีอิทธิพลต่อกระบวนการสร้างสาธารณมติดังกล่าวอย่างแท้จริง เนื่องจากในกระบวนการสาธารณมตียังคงเป็นการรวบรวมความคิดเห็นของประชาชนอย่างกว้างๆ เท่านั้น ไม่มีการยกระดับและกลั่นกรองความคิดเห็นเหล่านั้นเพื่อให้ได้ข้อสรุปที่เป็นสาธารณมติเพื่อนำไปสู่การผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายจากฝ่ายปกครองอย่างชัดเจน ทั้งนี้ น่าจะมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องได้แก่ ความเป็นเจ้าของกิจการสื่อ วัตถุประสงค์การดำเนินงาน บริบทด้านเมืองการปกครอง ระบอบการปกครองและงบประมาณ ที่เข้ามามีบทบาทต่อกระบวนการสร้างมติมหาชนของสื่อมวลชนไทย

1.5 ขอบเขตการวิจัย

ผู้วิจัยจะทำการศึกษาเฉพาะระดับมหภาคทางสังคม (macro-societal) ในฐานะที่สื่อมวลชนเป็นส่วนหนึ่งทางสังคม ทั้งนี้จะเป็นการศึกษาเฉพาะประเด็นบทบาท อิทธิพลของสื่อมวลชนที่มีในกระบวนการสาธารณมติเท่านั้น มิได้มุ่งเป้าเพื่อทำการวัดสาธารณมติ (public opinion) ของประชาชนหรือผู้รับสาร

1.6 นิยามศัพท์

สาธารณชนหรือมหาชน (public) หมายถึง ประชาชนที่มีการตอบสนอง หรือ Feedback ต่อประเด็นใดประเด็นหนึ่งหรือเรื่องหนึ่งเรื่องใดที่เกี่ยวข้องกับคนส่วนใหญ่ในสังคม

ความคิดเห็น (opinion) หมายถึง ความคิดเห็น หรือมติที่แสดงออกมาให้ผู้อื่นทราบ

สาธารณมติ หรือ มติมหาชน (public opinion) หมายถึง การแสดงออกทางความคิดเห็นหรือมติร่วมกันของคนส่วนใหญ่เกี่ยวกับประเด็นปัญหาใดปัญหาหนึ่งทางสังคม เพื่อเป็นแนวทางในการนำไปปฏิบัติให้สอดคล้องกับความต้องการของคนส่วนใหญ่เหล่านั้น

สื่อมวลชนไทย หมายถึง หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ที่ทำหน้าที่ทั้งการรายงานเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น (report) และรวบรวมความคิดเห็นของประชาชน (polltaker)

ธรรมาภิบาล หมายถึง แนวทางการบริหารจัดการที่ดี ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงลักษณะของกระบวนการสร้างสาธารณมติของสื่อมวลชนไทย
2. ทำให้ทราบถึงปัจจัยสำคัญที่มีต่อกระบวนการสร้างสาธารณมติของสื่อมวลชนไทย
3. ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการสร้างกระบวนการสาธารณมติของสื่อมวลชนไทยให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริง เพื่อประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาที่ได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย